

ВЧЕНИЙ-ЕНТОМОЛОГ ОЛЕКСАНДР ГРАНОВСЬКИЙ-НЕПРИЦЬКИЙ

(до 130-річчя від дня народження)

*Колисав мою колиску
Крик неволеного люду,
І — так в серце вколисався,
Що до смерті не забуду...
Богдан Лепкий*

Василь Шендеровський
доктор фіз.мат. наук,
професор, пров. наук. співр.
Інституту фізики
НАН України, м. Київ

Василь Липовецький
виконавчий директор
фонду Олександра Смакули,
м. Тернопіль

У “Енциклопедії українознавства” **Володимира Кубійовича** читаємо: “Грановський Олександр, зоолог і громадський діяч в ЗДА, куди приїхав 1913 року із Центральної України. Професор ентомології й економічної зоології в університеті в Міннеаполісі. Дійсний член НТШ. Голова Організації Відродження України. Автор наукових і політичних праць, між іншими “Вільна Україна необхідна для постійного миру” (1945); випустив ряд збірок поезії”. Але ця енциклопедія з’явилася в Україні зовсім недавно, й ім’я **Олександра Грановського** для багатьох стало відкриттям.

Вчений присвятив усе своє наукове життя ентомології. **Ентомологія** — наука про комах — містить у собі кілька дисциплін: **загальна ентомологія** — вивчає будову тіла комах, їхні фізіологічні та екологічні особливості, закономірності розвитку та поширення; **медична** — вивчає комах-паразитів і переносників збудників заразних хвороб людини; **ветеринарна** — те ж саме стосовно тварин; **сільськогосподарська** — вивчає комах-шкідників і переносників збудників хвороб культурних рослин та розробляє заходи боротьби з ними. Ще є **лісова ентомологія**, **бджільництво** та **шовківництво**.

Практично всіма цими дисциплінами впритул займався Олександр Грановський впродовж свого життя. Читаєш самі лише назви його наукових праць — і бачиш і попелиць, і сарану, і комах-стрибунців, і філоксеру, вишневих бліх, шашлів, гомонтеру, личинки, а також рекомендації та методи знищення різного роду шкідників сільськогосподарських злаків, картоплі... Саме Грановському завдячує Америка розвитком бджільництва.

“Як селянський син, я любив свій народ та свою Батьківщину, і я хотів їм служити своїми силами, щоб здобути їм таку саму волю, якою я тут користуюся, на цій благословенній землі Вашингтона. Ми не можемо забути за свій народ, з якого ми всі вийшли...” — говорив Олександр Грановський на схилі свого віку.

Так глибоко перейматися долею Землі, цим живим організмом, як твердив учений, могла хіба що людина, яка почувала свою кривну спорідненість з нею.

“Його перу, — читаємо ми у передмові **Гаврила Чернихівського** до книги “Олександр Неприцький-Грановський. Життя і творчість” (Тернопіль, “Збруч”, 1996)., — належить понад сто праць у галузі комахознавства. Ще далекого 1925 року у Вісконсинському університеті він захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії з біологічних наук про попелиці. А з 1930-го року став професором Міннесотського університету і видатним біологом-ентомологом”.

Олександр Неприцький-Грановський, 1910 р., Київ

Олександр Грановський першим із українців став професором американського університету, прислужився своїм талантом американській науці, а відтак і економічному зростанню цієї країни. Став визнаним серед фермерів авторитетом по боротьбі з комахами-шкідниками сільськогосподарських рослин. Вчений брав активну участь у громадсько-політичному житті всієї Америки і Західної Європи. Неоціненний вклад він зробив у культурно-просвітницьке, мистецьке життя української діаспори, залишив по собі значну поетичну спадщину. На жаль, вкотре на жаль, про цього видатного вченого годі шукати бодай які-небудь відомості в українських довідниках, енциклопедіях радянського періоду.

Результат його понад тридцятилітньої наукової праці можна узагальнити так: *“Відсталі країни стають ще відсталішими через свою несвідомість і недбалість. А ті країни, які мають високорозвинену науку комахознавства, послідовно і ефективно борються із шкідниками і тим самим підносять свій економічний стан на вищий рівень, мають реальні шанси повністю задовольнити життєво необхідні потреби людей”*.

Рід *Неприцьких-Грановських* має глибоке коріння. Батько Анастасій, з діда-прадіда хлібороб, був ще й сільським ковалем. Мати, Емілія Сіхневич, походила з родини польських колоністів на Волині. Отож, в сім’ї Неприцьких-Грановських першою дитиною був Олександр, який народився 4 листопада (за новим стилем) 1887 року.

У сім’ї було п’ятеро дітей. Діти Грановських дістали добре родинне виховання, і пізніше Олександр писав, згадуючи це, в листі до своїх братів: *“Наш Батько був геній на всі часи, він був пророком та апостолом, хоч був лише собі добрий коваль, а опісля з волі народу став старшиною нашої великої, як на ті часи, волості. Його люди любили, бо він віддано служив*

громадським інтересам народу. Наша мама теж щиро доглядала за нами і ми всі діти росли в добре спаяній родині, з любов’ю і пошаною один до одного”. Жила родина в самому центрі села Великі Бережці, що на Кременеччині. Це напрочуд мальовничий край. Рідна природа формувала характер, любов до життя. У спогадах згодом Олександр напише: *“Будьте вдячні за життя, з пошаною до вічних сил природи та з подякою Всевишньому за його творчість усього всесвіту, безчисленних зір, Сонця, неба і Землі”*.

Після закінчення церковнопарафіяльної школи у рідних Бережцях 1901 року хлопець продовжив навчання в Білокриниці, в середній сільськогосподарській школі. Тут він поринув у вир молодіжного революційного руху, культурного життя, тут зрозумів, як нелегко пробиватися українській культурі крізь морок імперської реакції. У ці роки формується національне самоусвідомлення юнака. Олександр знайомиться з *Миколою Міхновським*, а 1907 року — з *Лесею Українкою* і її майбутнім чоловіком *Климентом Квіткою*, котрі проводили відпустку у Великих Бережцях. Можливо, завдяки цьому знайомству з’явився перший вірш Грановського у київському часописі “Рідний край”, який редагувала Лесина мати *Олена Пчілка*.

Це утвердило юнака на думці їхати до Києва на навчання. 1908 року він одержав атестат зрілості й приїхав до Києва. Студював економіку, історію, літературу, мистецтво. А ще більше його захопило культурне життя Києва. Він близько знайомиться з українськими діячами: *Миколою Лисенком, Оленою Пчілкою, Олександром Олесем, Борисом Грінченком, Іваном Феценком-Чопівським, Микитом Шаповалом* та іншими.

Наслідком активної співпраці в журналі “Українська хата” в час активізації боротьби за ідею українського визволення стало те, що Грановський потрапляє під пильний нагляд російської жандармерії. Почалися арешти української інтелігенції. Побоюючись арешту і заслання в Сибір, Грановський приймає рішення нелегально перейти кордон. Взявши з собою “Кобзаря”, повне зібрання часопису “Українська хата”, кілька своїх поетичних збірок, два вишиті рушники, вишиту сорочку, він вирушив за кордон.

І ось 26 березня 1913 року Олександр Грановський ступив на американський континент.

Думав, що поїде до США ненадовго, на деякий час, щоб перебути лихоліття, але залишився там назавжди. Було подолано неймовірні життєві труднощі, ким тільки не доводилося працювати під час канікул, щоб мати гроші на харч, а згодом — на науку, одяг, книжки. Закінчив коледж, працював учителем біології і врешті-решт вирішив присвятити себе захисту нашої природи. Він долає один за одним шаблі наукових вершин і 1925 року стає доктором філософії в галузі біологічних наук. 1930 року Грановського запрошують на посаду професора ентомології і економічної зоології до найбільшого в США Міннесотського університету. Він оселяється з родиною в місті Сент-Пол — столиці штату Міннесота.

Місто Сент-Пол у штаті Міннесота

У 41 рік Олександр Грановський одружився з американкою англійського походження *Іреною Торп*. Було у них четверо дітей, 14 онуків. Одні з дітей пішли, як кажуть, у бізнес, а інші — в науку. Наприклад, Теодор став доктором біологічних наук.

Про культурно-громадську роботу Олександра Грановського можна писати багато. Іноді дивуєшся, як багато він працював, організовував, керував. Все життя учений щиро вболівав за долю України, опікувався тисячами втікачів з радянського “раю”.

Ще 1930-го року його обрали головою Центральної управи Організації державного відродження

України (ОДВУ). У 1945 році він був делегований у складі американських українців до Сан-Франциско на установчу конференцію Організації Об'єднаних Націй, двічі був делегований в ЮНЕСКО, був обраний до Політичної ради Українського конгресового комітету Америки. А ще була участь у церковному житті українців Америки, громадсько-політична діяльність...

Його праці, нотатки про долю України варті особливої уваги. Першочерговим завданням в українських справах, — вважав Олександр Грановський, — є визволення України від московського імперіалізму і

Університет у Міннесоті

Олександр Неприцький-Грановський, 1935 р.

створення своєї незалежної “національної держави”. За два місяці до смерті в 1976 році в листі до брата Сергія він писав: “Якби так Україна нині була вільною державою, вона відіграла б велику роль в світі і її світ поважав би та до неї прислухався. Це була б Нова Америка в Європі. Я вірю, що такі мрії ще здійсняться, хоча може не за наших часів. Але чуда відбуваються. Я вірю в поступ людини...”.

У резолюцію 17-го з'їзду ОДВУ Олександр Грановський власноруч записує: “Без вільної України не може бути вільної Європи, а без вільної Європи не може бути ні сталого спокою, ні економічного добробуту в цілیم світі. Без розподілу Російської імперії на вільні держави Росія завжди буде загрозою вільним державам світу”.

Подібні думки висловлював 1915 року інший великий українець **Іван Пулюй** у своїй праці “Україна і її міжнародне політичне значення в Європі”.

Олександр Грановський залишив нащадкам і літературну спадщину. Це три книжки поезій, оповідань, нарисів, інших прозових творів. Він був літературним критиком, публіцистом, написав чимало розвідок про літературу, про культурне надбання українського народу.

Процитуємо його вірш “Хрест Волі”, написаний 31 липня 1966 року під час підготовки до святкування сторіччя Канади.

Нетесаний хрест із осики,
Під сльози і скрики,
Побожно поставили люди
Із вірою в грудях.
Хрест Волі
Поставили в полі.
У вірі святій, молитовній,
В надії теж повній,
В дні скрути
Не можуть забути
Стару Тербовлю,
Й з любов'ю
Поставили хрест на горбочку,
Мов в ріднім куточку.
Хрест Волі
Поставили в полі.
Не прапор державний,
Його в них не було,
В степ дикий встромили всеправно.
Лиш мову їх, пісню почуло
Довкілля
І дикес зілля...
Поставили хрест
Із осики —
Високий, великий,
Хрест Волі
Поставили в палі!

Помер славетний наш земляк Олександр Грановський 4 листопада (у день свого народження) 1976 року, коли йому виповнилося 89 літ.

“Правдою є те, що я щиро любив свій народ і свою Батьківщину, мою Україну. Як міг, я старався працювати і боронити честь українського народу і славу України. Це був мій обов'язок. Пам'ятайте про це нині, коли є так багато праці, великої праці для здобуття волі своєму народові та національної суверенності України” — таким був його заповіт нащадкам.

Гаврило Чернихівський, який найповніше дослідив життя і діяльність вченого, у післяслові до своєї книги написав: “Олександр Грановський — особистість непересічна. ...Це була Людина з великої літери, високого громадянського обов'язку, повна сил та енергії, віддана науці, віддана українській справі... Він нині потрібен Україні як ніколи. У нього ми маємо вчитися, як жити і боротись за утвердження Української державності, як шанувати свою минувшину, свою історію, її діячів, як оберігати українську національну культуру, українську мову”.

Справедливі слова! Сказані про селянського сина із Волині **Олександра Грабовського** — видатного діяча науки і культури ХХ століття. ■

Література

1. Чернихівський Гаврило. Олександр Неприцький-Грановський. Життя і творчість. — Тернопіль: Збруч, 1996. 388 с.
2. Олександр Неприцький-Грановський. Бібліографічний покажчик. — Тернопіль: Лілея, 1997. 104 с.
3. Шендеровський Василь. Нехай не гасне світ науки. Книга 1. — К.: Рада, 2003. С. 208—214.
4. Shenderovskiy Vasyly. May the light of science never die. — К.: Akadempriodyka, 2016. P. 200—206.